

Tausheten i Sokndal

R O M A N

Tausheten i Sokndal

Krigen som påvirket en livshistorie

EGIL MIDTBØ

egmi forlag

Takk til min kone Ingela som har stått ved min side når jeg har skrevet denne boken. Jeg vil også takke mine to barn Johannes og Andreas for alt de gir meg i livet.

*«Hvorfor ser du flisen i din brors øye, men bjelken
i ditt eget øye legger du ikke merke til».*

Matteus 7.3

*«Det skulle finnes mye mindre ondskap på jorden
om det onde ikke kunne gjøres i det godes navn».*

*«Det du er bevisst — kan du gjøre noe med.
Det du ikke er bevisst — gjør noe med deg».*

Innhold:

Minneordet i Agder	9
Barndom i Flekkefjord	12
Hverdagsliv frem til krigen	22
Politisk bakgrunn.....	34
Altmark	39
Tyskland okkuperer Norge.....	46
Livet under okkupasjonen	55
Hemmelig motstandsarbeid	75
Arrestert av Gestapo.....	84
Fredsdagen 8. mai 1945	104
Møllergata 19.....	111
Heinz.....	123
Tyskertøser	131
«Diabolos» Baktaleren!	141
Forbudt kjærlighet.....	148
På ferie i Tyskland	162
Seierherrene skriver historie	168
Var det verdt det?	179
Etterord.....	190
Takk	193

Minneordet i Agder

En regnfull høstdag i 2009 traff jeg en eldre dame i Sokndal som heter Astrid. Sokndal var en liten bygd med nesten 3 000 innbyggere. Tettstedet lå omgitt av fjell og åser, med en lang kyststripe. Været var hardt og utenfor kysten var det åpent hav.

Jeg var hjemme hos Astrid, og vi satt ved peisen i stuen. Vi fikk god kontakt, og pratet sammen lenge den dagen. Hun pratet om livet, og alt hun hadde vært med på. Du kunne se det på rynkene i ansiktet hennes. Et liv med angst, lidelser og mye slit. Trofast holdt hun seg til sin mann, og fødte tre barn under vanskelige omstendigheter. Hun var nå 101 år gammel, og hadde et langt liv bak seg som hun ville fortelle om.

Astrid fortalte først om en sterk opplevelse hun hadde da hun ryddet på loftet i sitt gamle hus den våren. Opplevelsen hadde satt i gang mange minner. Det var som om tiden og hendelsene kom tilbake igjen. Hun lå våken om nettene og kjente at det på-

virket henne. Det gjorde at hun nå ville fortelle den ukjente historien om sitt liv med mannen Arne. Midt imellom brev og gamle avisutklipp fant hun minneordene som ble skrevet i den lokale avisen Agder 40 år tidligere etter hennes ektemakes dødsfall. Ordene om Arne var få og enkle. Det var en kort beskrivelse om hans liv uten at spesielle hendelser ble beskrevet.

«Verkstedeier Arne Jensen, Hauge i Dalane er død, 61 år gammel. Han var fødd og oppvokst på Log i Åna-Sira og kom tidlig ut i arbeidslivet. Som ganske ung reiste han til Flekkefjord og kom i arbeide på et Mekanisk verksted. I 30 årene kom han til Hauge der han kjøpte seg en tomt i sentrum, og førte opp en større bygning med verksted og lager for bilreparasjoner. Han hadde nå av helbredshensyn trukket seg tilbake og overdradd bedriften til en sønn og selv bygget hus for seg og sin familie på Lovås. Arne var en rolig og sympatisk mann. Han etterlater sin hustru Astrid, født Hansen fra Flekkefjord og tre voksne barn.»

De få ordene i det utklippet hun leste den kvelden satte tankene i gang. Dagen etter gikk hun til kirkegården. Hun besøkte sin manns grav og stod der lenge. Hun ble på graven uvanlig lenge denne gangen. Det var tett tåke og regn, og hun kunne ikke se fjellene som lå rundt bygden. Tanker og minner begynte å komme frem til henne. Sterke minner og opplevelser som hadde påvirket hennes liv.

Dette minneordet fra lokalavisen, ledet henne inn i rom som hun hadde stengt for lenge siden. Hun hadde lagt et sementblokk over tiden som hadde vært. Det ble nå en lang reise tilbake inn i alle

stengte rom. Mange opplevelser og minner som hadde vært skjult kom frem for henne denne høsten.

Denne samtalen, som vi begynte den regnfulle høstdagen, fortsatte hjemme hos henne uke etter uke. Mange kopper kaffe ble drukket mens vi pratet sammen den høsten.

I denne boken lar jeg henne fortelle historien om sitt liv i Norge slik som hun så det. Dette er en fortelling om krig, kjærlighet, og vanskelige valg. Et liv med sorg og glede. En fortelling som tar oss med på hennes reise der hun deler med oss av sitt liv og sine valg. Avgjørelser som ble tatt som ingen visste om var rett eller galt. Ondt eller godt! Et liv der veien ble til mens hun vandret, påvirket av ytre omstendigheter og politiske hendelser langt borte fra henne. Troen, håpet og kjærligheten tok henne dit hun er i dag. Astrids opplevelser og følelser var ikke alltid som de skulle være, der hun levde sitt liv. Tilbakeblikket er hennes fortelling om et levd liv der drømmer og håp om en bedre verden for alle var drivkraften! Videre i boken blir det derfor Astrid selv som forteller sin historie slik hun har opplevd den sammen med Arne.

Barndom i Flekkefjord

Astrid forteller: Jeg vokste opp i en liten by på Sørlandet som heter Flekkefjord. Vi var stolte av å bo der! Der bodde vi i et lite hvitt trehus. Det var ikke stort, men stort nok for oss. Huset lå ved siden av Grand Hotell i Bakkegaten. Huset hadde en fin grønn dør, og en liten hage på baksiden. Inne var det stue, kjøkken og to soverom. Det hadde vært i familien i flere generasjoner. Jeg ble fødd femtende april 1908 hjemme i huset. I det huset bodde jeg hele min barndom sammen med mine to søsken Kari og Sigrid.

Jeg trivdes veldig godt i Flekkefjord og opplevde at jeg bodde i den beste byen i verden. Byen hadde alt som en behøver for å ha det bra. Bondeheimen var den lokale kafé der en kunne spise middag eller ta en kopp kaffe. Det gjorde vi ikke ofte i vår familie. Fjorden gav ly for vær og vind og hadde plass til mange båter. Det var også mange fabrikker som produserte skinnvesker, båter og mye annet. Det var en livlig handelsby som i alle år hadde hatt nær kontakt med Europa.

Jeg hadde mange venninner i byen, og vi var sammen så ofte vi kunne. Det var trivelig og bare å gå ute på gatene, og vandre ned til parken. Vi kunne også gå ned på kaien, og se på alle båtene. Når jeg gikk ut på gaten traff jeg ofte noen som kjente meg, eller noen som kjente mine foreldre. Jeg kunne stå og se på alle menneskene og bare undre og drømme! Når jeg så på mennesker, ja da gikk tankene mine i gang! Det var så lett å drømme eller begynne å fundere på andre menneskers drømmer. Hvor var de på vei? Hva kommer til å skje med dem i fremtiden? Hvordan kommer mitt liv til å bli?

Vi kunne prate om alt. Etter en tur på byen pleide jeg å sette meg i hagen hjemme hos mor og far. Vår hage var midt i byen, full av plommer, epler og pærer. Det fantes også flere ripsbusker og solbærbusker. Et lite grønnsaksland hadde vi også til poteter og gulrøtter. Vi prøvde alltid å få frem litt egne grønnsaker. Like utenfor døren var det et bord og noen stoler. Det var godt å sette seg ned der, se på hagen og bare drømme om livet, og alt det som ligger foran. Spesielt når far og mor ikke var i butikken, og det var tid for å være sammen. Det var trygghet og nærhet. På et vis ønsket jeg alltid å være nær dem. Min far elsket å sitte og se ut i hagen. Se på det som skjedde, og bare røke sin pipe.

Min mor gjorde det meste i butikken. Hun kjøpte varer og betalte regninger. Hun så til at penger kom inn, og at alt fungerte som det skulle. Min far tok

imot penger, og likte helst å snakke og omgås med andre mennesker han traff i butikken. Jeg pratet ofte med min søster Sigrid som også var min beste venninne i oppveksten. Jeg har fortsatt et kort med bilde av et stort hotell på "5th Avenue" i New York. Der skrev min morfar med en svart penn: «Dette er verdens største hotell!». Vi ble imponerte, og alt vi hørte var at det var større og bedre i Amerika. Det var de fortellingene vi hørte, og det var det som formet våre tanker.

Barndommen gikk fort og jeg ble 13 år 15 april 1922. Jeg inviterte da mine venninner fra klassen på gebursdagsselskap. Mor hadde bakt en stor fløtekake, og laget fine smørbrød med skinke og karbonader på. Livet kunne ikke vært bedre.

Hva som skjedde utenfor Flekkefjord tenkte jeg ikke mye på. Jeg elsket livet, og jeg tror ikke jeg var bekymret eller redd for noe hele min barndomstid. Hva som skjedde i verden, og hva som skjedde i resten av Norge hadde jeg ikke mye interesse av. Det var langt borte og påvirket ikke meg. Jeg tenkte på min familie, og mine venninner. Jeg var veldig glad for at jeg fikk ha min barndom i Flekkefjord.

Kanskje ikke dette var så rart da jeg bodde i et land som det ikke hadde vært krig i moderne tid? Norge var en fredselskende nasjon som ville respektere andre, og leve i fred. Det var fremtidstro og fremtidshåp, en tro på det gode i alle mennesker.

Da jeg var 14 år ble jeg konfirmert i kirken. Det

var en forberedelse til voksenlivet. De som ikke ble konfirmert i Den Norske kirken ble konfirmert i Metodistkirken. Jeg var stolt da jeg tok på meg min nye gule kjole som mor hadde sydd til meg. De hadde også kjøpt nye sko som passet til kjolen. Etter konfirmasjonen i kirken var hele slekten invitert på konfirmasjonsfest hjemme hos oss i Bakkegaten. Jeg fikk mange presanger og mange gode ord. Jeg kjente meg som verdens viktigste person den dagen. Jeg ville gjerne ha min egen familie, og jeg ville leve mitt eget liv. Å reise til Oslo for å studere var helt umulig for meg. Det fantes ingen penger til det, og det behøvdes hjelp i butikken. Det fikk bli noe som var i nærheten. Etter handelsskolen begynte jeg å jobbe i en butikk i Parkveien. Flere av guttene i klassen skulle nå til sjøs eller begynne å arbeide på en av fabrikkene i byen. Noen flyttet til Farsund for å forberede seg til å bli kaptein på Farsund styrmannsskole. Eller de bare gikk ned på kaia i Flekkefjord og mønstret på en båt der det var en ledig jobb. Alt dette var for menn! Det var urettferdig tenkte jeg. Hva skulle jeg gjøre? Jeg ville ikke bli hushjelp hjemme hos en rik familie.

Det skjedde mye rundt meg, og da de første bilene kom til Flekkefjord begynte jeg å drømme om sertifikat. På ett vis var det umulig siden alle sa det var menn som skulle kjøre bil. Jeg kunne ikke slippe tanken, og jeg var sikker på at jeg skulle klare å ta sertifikat like godt som mennene. Det var ingen kvinner i Flekke-

fjord som hadde tatt sertifikat da, og det var bare menn som kjørte bil. Hvorfor var det slik? Uten å si det til noen satte jeg meg som mål å bli første kvinne i Flekkefjord med sertifikat. Jeg torde nesten ikke si det til noen. På min 18 årsdag fikk jeg mitt sertifikat som første kvinnelige sjåfør i byen. Jeg var stolt, og jeg kjente at jeg var på vei inn i voksenlivet! Jeg hadde fortsatt ingen egen bil, men jeg elsket biler, og jeg visste i mitt indre at jeg kom til å ha en bil i fremtiden. Jeg kan nesten kjenne den følelsen enda i dag så mange år senere. Jeg var en kvinne som stod opp for meg selv, og jeg gikk min egen vei.

Under siste krig i Europa var vi nøytrale hadde jeg hørt. Nå hadde vi nesten ikke noe militært forsvar. Jeg hørte at de som var politikere gikk rundt med brukne gevær. Det var et symbol på at en var pasifist. Da var personen imot våpen og krig. Alle problem skulle løses ved samtaler. Det var stor tro på fremtiden, og tro på at samtale og dialog skulle løse problemene som måtte komme. Alle penger skulle brukes til å bygge opp landet og gi folk arbeid.

Da jeg var 20 år emigrerte min søster Sigrid til USA, og bosatte seg i Brooklyn, New York. Hun fikk arbeid som hushjelp i en rik engelsk familie. Vi fikk amerikapakker fra henne hver jul. Jeg lengtet ofte etter henne, og jeg savnet henne. Vi var veldig nære i hele oppveksten. Sigrid havnet mitt i den store depresjonen, med økonomisk nedgang og stor arbeidsledighet. Jeg forstod at hun savnet oss. Hun var usik-

ker på fremtiden de første årene i Brooklyn. Etter at hun traff sin mann forstod jeg hun at ville bli der for godt.

Jeg hadde på denne tiden et varmt og godt felle-skap i Metodistkirken. Pastor Jon Danielssen var en som samlet mange ungdommer i kirken. Han hadde en genuin interesse for oss alle. Hans forkynnelse var varm og tydelig. Det var mye prat om Guds kjærlighet til oss, og den kjærligheten vi kunne gi hverandre. Vi som gikk der kjente oss alle hjemme i den menig-heten. Menigheten ble som en ekstra familie for oss. Som kristen var det tydelige moralske regler en skul-le følge. Sex utenfor ekteskapet og alkohol var helt forbudt. Det fikk vi høre i talene til pastor Danielsen. Jeg ble en del av dette miljøet, og kjente inspirasjon og trygghet. Den kristne troen som alltid hadde vært en del av meg ble mer og mer viktig. Det passet meg etter som det var viktig med ett rett og bra liv.

Jeg var glad for at jeg ikke reiste sammen med min søster Sigrid til Amerika. Jeg hadde bestemt meg for å bli i Flekkefjord. Det var også viktig for mine foreldre at jeg ikke emigrerte og ble hjemme. Jeg lengtet etter en mann som jeg kunne få barn og familie med. Jeg ville gå min egen vei, og jeg ville leve det liv jeg kunne få sammen med en mann.

Det som var av fritid brukte jeg i Metodistkirken. Jeg var med i ungdomskoret som ofte sang i gudstje-nesten på søndager. Nesten alle ungdommer i min alder var med der. Vi var mer enn 20 ungdommer i

koret. I byen var det ungdommer fra Åna- Sira til Kvinesdal og nesten helt til Hidra. I koret var det mange menn som jeg både tenkte på, fantaserte og drømte om. Menn som jeg så gjerne ville være sammen med. Det var også mange andre jenter i koret som lengtet etter en mann å dele livet med. Hver fredagskveld gikk jeg til kirken for å være med i ungdomskoret. Det var et moderne kor, og sangene kom fra utlandet. I det koret traff jeg Arne hver fredag. Han lot seg ikke rive med i det som ble sagt på talerstolen, og det så ut som om han kunne klare seg selv i livet, selv om det skulle bli dårlige tider.

På fredagskvelden når det var korøvelse fikk jeg et varmere og varmere forhold til Arne. Han var høy og smal. Han hadde sterke hender og var veldig snill. Det samlet seg alltid mange ungdommer utenfor kirken etter øvelsen. Det var alltid vi to som stod igjen når de andre hadde gått hjem. Det var varme og det var nærhet, omsorg og kontakt. Vi behøvde ikke å gjøre oss til for hverandre. Vi pratet sammen, og vi bare kjente at det var godt. Når klokken var over midnatt stod vi der alene. Vi var alltid de siste som gikk hjem etter at øvelsen. Vi likte hverandre og kunne prate til langt på natt. Dette ritual gjentok seg uke etter uke. Etter en tid tok jeg mot til meg og spurte om han ikke ville være med hjem etter korøvelsen. Dette var noe annet enn vennskap. Det var noe som skjedde i luften når vi var sammen. Det var en herlig følelse som kom hver gang jeg møtte han.

Jeg kunne kjenne varme og vibreringer i kroppen når vi var sammen. «Hva er det som skjer med meg»? tenkte jeg. Jeg lengtet etter nærhet til andre enn de der hjemme, og jeg tror jeg var forelsket. Jeg ble forelsket i den samme mannen som alle andre jenter svermet for. Det var lett at det ble slik at alle jenter i klassen vil være sammen med samme gutten. Vi pratet sammen, og vi bare kjente at det var godt.

Min mor snakket ikke mye om disse følelsene, men så mye at jeg forstod at det var viktig at det ikke skjedde noe som gjorde at jeg ble med barn. Min mor sa at det var viktig å ikke bli gravid før jeg ble gift. Det var også noe vi hørte i kirken. Jeg forstod det også for jeg hadde sett hvor vanskelig det ble for jentene i byen som ble gravide uten å være gift. Det var umulig å ikke tenke på det. De fikk ikke beholde barnet selv, men det ble adoptert bort til noen som ønsket et barn. De kvinnene ble det hverken snakket positivt om eller sett positivt på i byen. Et sånt rykte ville ikke jeg ha så jeg måtte være forsiktig.

En søndag etter gudstjenesten stod plutselig Arne utenfor døren. Jeg ble veldig glad. Brødlukten møtte han så snart jeg åpnet døren. Min mor hadde den dagen nystekt brød, og hadde laget en fløtekake med jordbær og vaniljekrem, hjemmelaget syltetøy fra hagen og god kaffe fra butikken. Hun holdt seg i bakgrunnen da min far kom inn og sa hei til Arne, hilste på ham og spurte bare høflig hvor han kom fra. Jeg var bare 20 år og Arne var 21 år da han møtte

mine foreldre første gang. Vi tenkte bare på oss selv og brukte mye tid sammen. Vi samtalte om livet og alt det som lå foran oss.

Arne var aktiv kristen og pasifist som mange var på den tiden. Han gikk med et brukket gevær på jakken. Ett lite merke som mange gikk med i på den tiden. Det var fred vi ønsket, og en verden med rettferdighet og kjærlighet. Det skulle aldri bli mer krig i verden. Det skulle være plass til alle mennesker. Arne var optimist, og hadde en stor tro på fremtiden. Siste krig i Europa var over, og det vi hadde hørt om den var bare forferdelig og meningsløst. Millioner av mennesker ble drept både i Tyskland og Frankrike. Helt meningsløst ifølge Arne! All den tvil jeg hadde hatt om det var rett at jeg ikke emigrerte til Amerika forsvant nå. Det var på denne måten det skulle være. Mitt liv skulle leves i Flekkefjord sammen med Arne.

Nå skulle vi ved hjelp av industrien skape en ny fremtid for alle som bodde i Norge. Vi hadde et fritt land og hadde egen nasjonalsang. Fedrelandssalmen og Kongesalmen var obligatoriske å lære for alle barn som vokste opp i landet. På 17 mai sang alle «Ja vi elsker dette landet» av full hals. Vi hadde egen konge fra 1905 og Kong Håkon VII var nå det samlende symbol for oss som bodde i Norge. Vi var selvstendige og frie. Aldri mer skulle vi la noen andre bestemme over oss. Vi bodde i ett fredssøkende selvstendig land preget av kristen tro og kultur. I